

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

12-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 12 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00-TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy hodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00-IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00-FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00-FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00-YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich - yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00-PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pyedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00-PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00-SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00-SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar bo'yicha dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefonlar:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Turg'unov Sherzod Abduvositovich</i> FARG'ONA VILOYATI SANOAT KORXONALARINING MODDIY-TEXNIK HOLATI VA ULARNING SANOAT ISHCHILARINING MEHNAT MUHOFAZASIDAGI AHAMIYATI HAQIDA AYRIM FIKR MULOHAZALAR (Farg'ona viloyatida 1950-1970-yillarda chop etilgan vaqtli matbuot nashrlarida e'lon qilingan maqolalar tahlili asosida)	13-19
<i>Qalandarov Hamza Hamroqul o'g'li</i> SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA YURITGAN ATEISTIK SIYOSATI VA XUDOSIZLAR JAMIYATI FAOLIYATI	20-23
<i>Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich</i> XVIII-XIX ASRLARDA XIVA XONLIGINING ERON VA ROSSIYA BILAN SIYOSIY VA IJTIMOIIY ALOQALARI HAQIDA AYRIM MA'LUMOTLAR	24-32
<i>Соѳуѳ Паѳнов</i> КАМБАФАЛЛИК ВА УНИ ҚИСҚАРТИРИШ МУАММОЛАРИ	33-42
<i>Abdimov minov Oybek Bektemirovich</i> MARKAZIY OSIYO MINTAQASIGA ILMIY QARASHLAR VA KONSEPTUAL MASALALARNING AYRIM JIHATLARI	43-48
<i>Toshpulatov Nurbek Boboqul o'g'li</i> XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATI BOZORLARI VA KARVONSAROYLARI TARIXI	49-53
<i>Temirova Munira</i> ESKI TERMIZ SIMOBKO'ZACHALARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR	54-58
<i>Sattorova Shahlo</i> SHAYBONIYLAR DAVRIDA JO'YBOR XO'JALARINING BUNYODKORLIK FAOLIYATI	59-63

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Yazdonova Saxiba Kurbanovna</i> KIBERMAKON: TA'LIM, TARBIYA VA IQTISODIY TA'SIR TENDENSIYALARI	64-72
<i>Таниев Аҳмаджон Баҳромович</i> ТУРИЗМ, ГЛОБАЛЛАШУВ ВА САВДО: УЛАРНИНГ АТРОФ-МУҲИТГА ТАЪСИРИ	73-82
<i>Ходжаниязов Элбек Сардорович</i> ХОРАЗМ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМ ТРАНСПОРТИ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ	83-93
<i>Raximov Baxromjon Ibroximovich, Ibrohimova Maqsuda Muhammadjon qizi</i> O'ZBEK SANOATINING INNOVATSION TARAQQIYOTI VA IQTISODIY O'SISHDAGI ROLI	94-99
<i>Ahmedov Adham Djalolovich</i> AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA FUQAROLARNING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH	100-105
<i>Ablazov Nurillo Xusanboyevich</i> QURILISH KORXONALARI DEBITORLIK VA KREDITORLIK QARZLARINI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	106-112

<i>Абдурахманов Мухторали</i> ЎУДУДИЙ КЛАСТЕРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БОСҚИЧЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	113-116
<i>Poshokulova Mohigul</i> BILIMLAR IQTISODIYOTINING ZAMONAVIY SHAKLLARI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA	117-122
<i>Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI KORXONANING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH: YANGI IMKONIYATLAR VA TAHIDIDLAR	123-131
<i>Sayfutdinova Nigina Furkatovna</i> O'ZBEKISTONDA INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISH ASOSIY AHAMIYATLARI	132-135
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Shakarov Oybek Xudoyberdi o'g'li</i> O'ZBEK XALQI ETOSFERASIDA KORRUPTION MUNOSABATLAR PAYDO BO'lish SABABLARINING FALSAFIY TAHLILI	136-139
<i>Жўрамуродов Нодир Ғайбуллаевич</i> ЖАДИДЛАР ФАЛСАФАСИДА МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ ЎЗЛИК ВА МИЛЛИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ	140-144
<i>Sayidova Muhabbat G'afforovna</i> GLOBAL AXBOROTLASHUV TENDENSIYALARINING MILLIY VA MA'NAVIY QADRIYATLARGA TA'SIRI	145-149
<i>Kuraxmedov Azamat Erkinovich</i> SAMARQAND JADIDCHILARINING TURKISTON MA'RIFATPARVARLIK FALSAFASI RIVOJIDA TUTGAN O'RNI	150-153
<i>Umarova Feruza Rozibayevna</i> O'ZBEK XALQI MA'NAVIY MADANIYATI RIVOJLANISHINING ASOSIY XUSUSIYATLARI	154-156
<i>Samijonov Azizbek Ismoiljon o'g'li</i> KIBERXAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING FALSAFIY-KONSEPTUAL TAHLILI	157-161
<i>Begbudieva Parvina Shoxruxovna</i> THE CONTRIBUTION OF MAHMUDHODJA BEHBUDI TO THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF EDUCATION SYSTEM OF TURKESTAN	162-166
<i>Aytbayev Mansurbek Yusupovich</i> MAHMUD AZ-ZAMAXSHARIY AQL-ZAKOVAT TO'G'RISIDA	167-173
<i>Muslimov Sherzod Akbarovich</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MA'NAVIY MEROSI: JAMIYAT, SIYOSAT VA SHE'RIYAT	174-178
<i>Jantayev Maqsud Ibragimovich</i> MUHAMMAD AL-XORAZMIY: MATEMATIKADAN FALSAFAGACHA BO'LGAN ILMIY IZLANISHLAR	179-184
<i>Norova Malika Fayzulloevna</i> TASAVVUF TA'LIMOTI VA UNING SAYFIDDIN BOXARZIY DUNYOQARASHIGA TA'SIRI	185-191

<i>Gulova Anorgul Axtamovna</i> O'ZBEKISTONDA ALISHER NAVOIY ASARLARIGA BO'LGAN MUNOSABAT	192-196
<i>Absattorov Baxtiyor Mamarasulovich, Karimova Gulchehra Abdulkarimovna</i> BURCH VA MAS'ULIYAT TUSHUNCHALARINING TARIXIY-NAZARIY, AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TALQINI	197-205
<i>Berdikulov Chingiz Dusmuradovich</i> IJTIMOIY MULOQOT-SHAXS INTELLEKTUAL MADANIYATINING SHAKLLANISH OMILI	206-211
<i>Mamarasulov Baxriddin Shakasimovich</i> MILLIY-MA'NAVIY YUKSALISH – MAMLAKATIMIZ MA'NAVIY TARBIYA TIZIMINING YANGI STRATEGIYASI SIFATIDA	212-216
<i>Nurmatov Kamaridin Shamsiyevich</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA ADOLAT TUSHUNCHASINING O'RNI	217-221
<i>Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA BIRLIGINI TA'MINLASHNING DIALEKTIK TAHLILI	222-228
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Бердиева Мукаррама Анваровна, Чернова Наталья Васильевна</i> СТРАТЕГИИ ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКОГО ПОДХОДА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ	229-234
<i>Жамаҳматов Каромиддин Айнилло ўғли</i> БУРҲОНИДДИН ТЕРМИЗИЙ АСАРЛАРИНИНГ САЛЖУҚИЙЛАР ДАВРИДА ЯРАТИЛГАН ТАСАВВУФИЙ МАНБАЛАРГА ТАЪСИРИ	235-243
<i>Temirova Aziza Muzaffarovna, Uralova Oysulov Poyan qizi</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA “KO'K” SIFAT BELGISINING SEMANTIKA XUSUSIYATLARINING TADQIQI	244-247
<i>Mansurova Mohinur Akmal qizi</i> HAJVIY TAFAKKUR TABIATI – SATIRA VA YUMOR TUSHUNCHASI	248-252
<i>Яркулова Фотима Усмановна, Исломовна Марьям</i> ИМЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В ПОВЕСТЯХ И.С.ТУРГЕНОВА	253-257
<i>Murodova Muqadas Ikromovna</i> XX ASR INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA YARATILGAN SATIRIK ASARLAR TADQIQI	258-263
<i>Ruzmatova Gulnara Kulmamatovna</i> O'ZBEK ADABIYOTIDA LATIFA JANRI TARAQQIYOTI VA TAHLILI	264-268
<i>Davronov Shexroz Abrorovich</i> OG'ZAKI TARJIMA VA UNDA KOMPRESSIYANING ROLI	269-273
<i>Begmatov Azizbek Tursunbayevich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI ONOMASTIK BIRLIKLAR TADQIQI	274-280
<i>Ibragimova Moxiraxon Anvarovna</i> NUTQIY AKTLAR TASNIFI	281-285
<i>Расулова Истода Абдулатифовна</i> К ПРОБЛЕМЕ ДЕФИНИЦИИ ЯЗЫКОВЫХ УНИВЕРСАЛИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВАРИАНТНЫХ СВОЙСТВ В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОЙ ВАРИАТИВНОСТИ	286-293

<i>Obidova Go'zalxon Ma'rufjon qizi</i> O'ZBEK TILIDA OMAD VA OMADSIZLIKNI NOMLOVCHI LEKSIK VA FRAZEOLGIK BIRLIKLER	294-299
<i>Furkatova Maxliyo To'liqin qizi</i> O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI SHAXS-SON KATEGORIYASI	300-309
<i>Baxramov Xabibillo Sadikovich</i> INGLIZ TILIDA "POISON-ZAHAR" KONSEPTINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	310-315
<i>Тухтаев Сирожиддин Тошпўлатович</i> ПАРЕМИОЛОГИЯДА САХИЙЛИК КОНЦЕПТИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	316-323
<i>Qiyomov Shohabbosxon Sharofiddin o'g'li</i> XATTOTLIK SAN'ATINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	324-327
<i>Sobirjonova Muxlisa Sobirjonovna</i> YOLG'IZLIK FENOMENINING PSIXOLOGIK, IJTIMOIIY VA EKZISTENSIAL ASPEKTLARI	328-331
<i>Qayumova Mohinur Murodullayevna</i> LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT «STEP» IN THE ENGLISH LANGUAGE	332-337
<i>Sayipova Dilafruz Rahimovna</i> O'ZBEK NASRI TARAQQIYOTIDA "BOBURNOMA"NING AHAMIYATI	338-342
<i>Diyarov Akmal To'liqin o'g'li</i> INGLIZ TILIDAGI BOG'DORCHILIK TERMINLARINING GENETIK-ETIMOLOGIK TAVSIFI	343-348
<i>Атаназарова Шохида Бахрамовна</i> РЕКЛАМАДА ИЛЛОКУЦИЯ ВА ПЕРЛОКУЦИЯНИНГ АМАЛГА ОШИШИДА БИЛБОРДЛАРИ АҲАМИЯТИ (РЕКЛАМА БАННЕРЛАРИ МИСОЛИДА)	349-353
<i>Mamadqulova Kamila Abduxoliqovna</i> ANCIENT EGYPTIAN LITERATURE: THE OLD, MIDDLE AND NEW KINGDOMS	354-364
<i>Alimova Dilrabo</i> SHARQ ADABIYOTIDA QASIDANING TARIXIIY TAKOMILI	365-373
<i>Abduqaxxorova Nargiza Rustamovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI TOPISHMOQLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI	374-379
<i>Курбонова Нодира Розиковна, Пулатова Сабина Шарифовна</i> ЛИТЕРАТУРНИЙ АНАЛИЗ ТЕМЫ УТРАЧЕННОЙ РОДИНЫ В РОМАНЕ ВЛАДИМИРА НАБОКОВА «МАШЕНЬКА»	380-390
<i>Khamidov Tohirjon Olmos ogli</i> ANALYSIS OF TYPES OF ENGLISH PHRASAL VERBS ACCORDING TO THE STRUCTURE	391-396
<i>Umurzakova Kommuna Xursanovna</i> O'ZBEKISTON IJTIMOIIY TARMOQLARIDA YOSHLAR NUTQIDAGI O'ZGARISHNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI	397-402
<i>Habibullayeva Shoiria Shukurillayevna</i> ONA TILI DARSIDA GAP BO'LAKLARI VA ULARNI TAHLIL QILISH METODIKASI	403-406

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Imomov Nurillo Fayzullayevich

TA'MINLOVCHI TO'LOV – MAJBURIYATLARNI TA'MINLASHNING

YANGI USULI SIFATIDA 407-414

Салаев Нодирбек Сапарбаевич

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ: МОҲИЯТИ,

ТУРЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 415-431

Ходжиев Юнус Мухитдинович

МУЛК ҲУҚУҚИ БЕКОР БЎЛИШИНING ШАХС ИХТИЁРИГА БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН

АСОСЛАРИНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ 432-436

Сайдивалиева Хуршида

БОЛАЛАРНИ ОИЛАГА ТАРБИЯГА БЕРИШ ЮЗАСИДАН ВУЖУДГА КЕЛУВЧИ

МУНОСАБАТЛАРНИ КЕЛИШУВЛАР АСОСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ

МАСАЛАЛАРИ 437-445

Muqimov Bobur

THE LEGAL NATURE OF E-COMMERCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 446-451

Raimova Nargiza Doroyevna, To'uchiyeva Bahora Otabekovna

PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL NETWORKS 452-459

Чориева Хуршидабону Хуррам қизи

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК ОРГАНЛАРИНИНГ

ҲУҚУҚЛАРИ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

ИСТИҚБОЛЛАРИ 460-468

Toshkanov Nurbek Bahriddinovich

UNDIRUVNI INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA BO'LGAN HUQUQLARGA QARATISHNING

AYRIM FUQAROLIK-HUQUQIY MASALALARI 469-478

Kubaeva Ismigul Farxod qizi

CHALLENGES OF BLOCKCHAIN TO LAW AND STATE 479-484

Юсупов Ўктамбой Абсаматович

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯВИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИККА ҚАРШИ

КУРАШДА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

ИСТИҚБОЛЛАРИ 485-491

Баходирова Сабина Улугбек кизи

РОЛЬ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ УМЫШЛЕННОГО ТЯЖКОГО ТЕЛЕСНОГО

ПОВРЕЖДЕНИЯ 492-503

Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТИТУТА ХОДАТАЙСТВ КАК СПОСОБ

ЗАЩИТЫ ПРАВ УЧАСТНИКОВ НА ДОСУДЕБНОМ ЭТАПЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 504-508

Ibrohimov Behzodbek Bahromjon o'g'li

O'ZBEKISTONDA MOLIVAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR ASOSI VA AHAMIYATI 509-520

To'uchiyeva Bahora Otabekovna, Raimova Nargiza Doroyevna

PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL

NETWORKS 521-528

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i> SPORT MASHG'ULOT JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI VA TAMOYILLARI	529-539
<i>Urazkulova Anna Vitalyevna</i> OLIY TA'LIMDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING TOPSHIRIQLARINI ILMIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI	540-545
<i>Қаршиева Дилбар Эшпулатовна</i> ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИДА МАЛАКАВИЙ АМАЛИЁТНИНГ ЎРНИ	546-550
<i>Ajiyeva Muxabbat Baxtibayevna</i> KIMYO FANI BO'YICHA MASHG'ULOTLARNI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA TASHKIL ETISH	551-555
<i>Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna</i> O'QITUVCHILARNI KASBIY RIVOJLANTIRISHDA QIYOSIY TAHLIL: JARAYON VA FAOLIYATLI YONDASHUV	556-564
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> SHIFTING THE FOCUS OF CORPUS LINGUISTICS FROM RESEARCH TO CLASSROOM PRACTICE	565-570
<i>Акрамова Умеда Салиевна</i> ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИКТ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОВЫМ ФОНОМ	571-582
<i>Abdusattarova Zaynab Abdujalil qizi</i> МАТЕМАТИКА FANINI LOYIHAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASI ORQALI O'QITISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	583-590
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> SHAXMAT O'YINI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	591-595
<i>To'xtayev Hasan Toshpo'latovich</i> ZAMONAVIY MAKTAB O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA KOGNITIV- PSIXOLOGIK TO'SIQLARNING TA'SIRI	596-599
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	600-607
<i>Rahimova Dilshoda Baxriddinovna, Turatosheva Sadoqat Raxmatullayevna</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH (SOTSIOLOGIK TAHLIL)	608-615
<i>Мадаминова Наргизахон Жахонгир қизи</i> МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА МОСЛАШТИРИЛГАН ВИРТУАЛ ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ	616-619
<i>Qodirov Xasanboy Oribjonovich</i> RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TEXNIKA OLIY TA'LIM SOHASI MUTAXASSISLARDA KASBIY-IJODIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	620-526

<i>Aliyeva Iroda Otabek qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIMGA XORIY TAJRIBASINI QO'LLASH BO'YICHA MAVJUD TA'LIM TALABLARINING TASNIFI YUZASIDAN TAHLILLAR	627-631
<i>Ro'zimurodov Ilyos Azamat o'g'li</i> O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO MUTAFAKKIRLARINING CHOLG'USHUNOSLIKKA OID NAZARIYALARI: ABU NASR FOROBIYNING MUSIQIY TADQIQOTLARI	632-636
<i>Yaxshiboyeva Shahnoza Bahodir qizi</i> JAHON AXBOROT RESURSLARI ORQALI TALABALARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLARI	637-642
<i>Салиев Улугбек, Салиева Нигора</i> ОБЩЕНИЕ МЕДИЦИНСКОГО РАБОТНИКА: РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ В ПРАКТИКЕ	643-648
<i>Маматкулова Угилжон Эшмирза кизи, Абдуллаева Дилбар Алимбаевна</i> МЕТОДИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ДЛЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА, ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК, И ПУТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ	649-655
<i>Муминова Офтобхон Каримовна</i> ИСТОРИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНЕ: ОТ АНТИЧНОСТИ ДО СОВРЕМЕННЫХ ТЕРМИНОВ	656-661
<i>Ахмедова Уктамхон</i> РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАНЯТИЙ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ	662-667
<i>Sattarova Markhabo Raxmonkulovna</i> TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH	668-672
<i>Nuriddinova Robiya Bekjonaliyevna</i> MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA MASHG'ULOTLARINING UZVIYLIGINI TA'MINLASH YO'NALISHLARI	673-678

Received: 30 November 2024**Accepted:** 5 December 2024**Published:** 15 December 2024*Article / Original Paper***CLASSIFICATION OF SPEECH ACTS****Ibragimova Moxiraxon Anvarovna**

QDPI Teacher

Abstract. This scientific article discusses the classification and use of locutionary, illocutionary and perlocutionary speech acts in oral and written speech. This article also includes the importance of speech acts in written speech.

Keywords: locutionary act, illocutionary act, perlocutionary act, declarative act.

NUTQIY AKTLAR TASNIFI**Ibragimova Moxiraxon Anvarovna**

QDPI o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada og'zaki va yozma nutqda lokutiv, illokutiv va perlokutiv nutqiy aktlarni tasnifi va qo'llanishi yoritilgan. Shuningdek, ushbu maqola nutqiy aktlarning yozma nutqdagi ahamiyatini ham o'z ichiga olgan.

Kalit so'zlar: lokutiv akt, illokutiv akt, perlokutiv akt, deklarativ akt.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I12Y2024N44>

Ilgari, til faqat voqelikni tasvirlash uchun xizmat qiladi, nutq voqelikka faqat bilvosita ta'sir qilishi mumkin, deb ishonilgan. Nutq aktlari nazariyasining asoschisi Jon Ostin ta'kidlaganidek, gaplar borki, ular faqat harakatni tasvirlabgina qolmay, balki uni o'zlari bajaradilar, ya'ni ular harakat (nutq)dir. Nutq akti — muayyan jamiyatda qabul qilingan nutqiy xulq-atvor tamoyillari va qoidalariga muvofiq amalga oshiriladigan maqsadli nutq harakati. Shunday qilib, maqsadlilik va shartlilik nutq aktining asosiy xususiyatlari hisoblanadi.

“Ta'ziyamni bildiraman” degan gapni ana shu xususiyatlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqamiz. Agar so'zlovchi so'z birikmasini aytish orqali, birinchidan, ma'lum bir jamiyatda qabul qilingan nutq xatti-harakatlari me'yorlariga javob beradigan (ya'ni, an'anaviy), ikkinchidan, o'zboshimchalik xususiyatiga ega (ya'ni, qasddan qilingan). Shuni ta'kidlash kerakki, xuddi shu gap nutqiy harakatlar sinfini o'zgartirishi mumkin (ya'ni, uning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosini ifodalashni to'xtatib, ushbu nutq formulasidan ko'zlangan maqsadga xizmat qilishni to'xtatadi), agar so'zlovchi ushbu so'zni aytsa, masalan, xo'jayinining tug'ilgan kunida qadah so'zi so'zlaganda ushbu so'zni ishlatga, bunday holda, so'zlovchi hayajondan nutq formulalarini aralashtirib, dastlab o'zi nazarda tutgan (nutq) harakatini qilmaydi, ya'ni uni tug'ilgan kuni bilan tabriklamaydi va odatda o'zi bilan bajariladigan harakatni emas, bu bayonotning yordami, ya'ni ta'ziya bildirmaydi.

Jon Ostin nutq aktini uchta komponentini ajratib ko'rsatdi — lokutiv, illokutiv va perllokutiv:

Lokutiv- bu ma'lum bir tovushni talaffuz qilish yoki ma'lum belgilar qo'yish, muayyan so'zlarni ishlatish va ularni ma'lum bir tilning grammatik qoidalariga va ma'lum bir his-tuyg'ularga muvofiq ishlatish va ular olingan til qoidalariga ko'ra belgilanadigan ma'lum bir murojaat qilish kabi nutq harakatidir.

Lokutiv akt (inglizcha "locution" nutqiy ifoda, gapirish) fonetik, leksik-grammatik va semantik tuzilmalarga ega bo'lgan gapning talaffuzidir. Lokutiv akt 3 element aloqadorligida faollashadi: fonetik akt –tovush tarkibi realizatsiyasida, fatik akt –leksik-grammatik strukturada, retik akt- semantik strukturada amalga oshiriladi.[1]

T.V. Shmelyova nutqiy aktning mohiyatini mazmuniy grammatik nuqtai nazardan quyidagicha tavsiflaydi: "Lokutiv akt gap tarkibiga kiruvchi leksik-grammatik vositalarning ma'nolariga tayanadi va muayyan vaziyatda real nutqiy harakatning ma'nosidan sezilarli darajada farq qilishi mumkin: masalan, Boshim og'riyapti xabari vrach qabulidagi shikoyat (Nimadan shikoyatingiz bor? Savoliga javoban)ni; agar styuardessa tomonidan aytilgan bo'lsa, parvozning tugashi uchun xohish; akademik mashg'ulot vaziyatida e'tiborsizlik uchun uzr ma'nolarini anglatishi mumkin." [2]

J.L.Ostin konsepsiyasida lokutiv akt o'zining illokutiv kuchidan qat'iy nazar so'zlash akti, ya'ni fonetik (talaffuz), fatik (leksemalarning ma'lum bir til qoidalariga ko'ra qo'llanilishi va ularning grammatik joylashuvi) va retik (tanlangan leksemalarning real obyektlar bilan o'zaro bog'liqligi-referensiya) harakatlarni o'z ichiga olgan nutqiy akt deb qaraladi.[3]

Illokutiv-boshqa shaxsga gapirish orqali niyat va maqsadini ifoda etish. Bu bosqichda so'zlovchining kommunikativ niyati amalga oshadi.

Perllokutiv- ushbu jarayonda so'zlovchi tomonidan bayon etilgan nutqiy akt orqali tinglovchida paydo bo'lgan reaksiya holati nazarda tutiladi, uning bajarilishi adresatga bog'liq.

Jon Ostin ham ijro tushunchasini kiritdi. Bu nutq aktlarining maxsus sinfi bo'lib, ularning ma'nosi ular bajaradigan harakat bilan mos keladi. Jumladan, "Sizni tug'ilgan kuningiz bilan tabriklayman", "Men kechirim so'rayman" kabi so'zlarni o'z ichiga oladi, ularning nutqi orqali ma'ruzachi bir vaqtning o'zida ular bildirgan harakatni bajaradi. Bu gaplar konstativ yoki tavsiflovchi gaplardan farqli o'laroq (masalan, "Kecha men mushugimni tug'ilgan kuni bilan tabrikladim" yoki "Men sizdan uch soatdan beri ariza so'rayapman") haqiqat yoki yolg'on bo'lishi mumkin emas: yolg'on gapirish mumkin emas. "Men sizni tabriklayman ..." iborasini talaffuz qilish, lekin ma'ruzachi kecha mushukni tabriklagani haqidagi xabar haqiqat yoki yolg'on bo'lishi mumkin. Nutq harakatlarining maxsus sinfi sifatida ijro etuvchi bir qator xususiyatlarga ega:

- 1) bajaruvchi gap harakatni bajaradi, lekin uni tasvirlamaydi;
- 2) bajaruvchi gapning semantik fe'li odatda birinchi shaxs birlikda, ko'rsatkich maylining hozirgi zamon fe'lida bo'ladi;
- 3) bajaruvchi gap to'g'ri yoki yolg'on bo'lishi mumkin emas, u samimiy yoki nosamimiy deb tasniflanadi;
- 4) ijro nutqi muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin; muvaffaqiyatli bo'lish uchun u muvaffaqiyat mezonlariga javob berishi kerak (Ostinning fikricha, baxt shartlari);
- 5) bajaruvchi gap u yoki bu darajada lingvistik va ijtimoiy konvensiyalarga asoslanadi va shuning uchun ma'lum bir jamiyat uchun me'yoriy oqibatlarga olib keladi.

Nutq harakatlari nazariyasi doirasida “ijro etuvchi gipoteza” paydo bo’ldi (uning muallifi J. Ross), unga ko’ra har qanday gapning chuqur tuzilishida “tasdiqlayman”, “aytaman” ijro etuvchi ma’nolari mavjud va shuning uchun har bir. gap ijro xususiyatiga ega. Masalan, “Yomg’ir yog’moqda” standart bajarilmaydigan gap, bu farazga ko’ra, bajaruvchidir, chunki u “yomg’ir yog’moqda” degan gapga tenglashtirilgan. Biroq, agar barcha gaplar bajaruvchi bo’lsa, ya’ni ular yuqorida sanab o’tilgan bajaruvchining barcha xususiyatlariga ega bo’lsa, unda ularning hammasi ham to’g’ri ham, yolg’on ham bo’lishi mumkin emas — ya’ni yolg’on yoki haqiqatni aytish mumkin emas.

Ostin nutq aktining funktsiyalarini illokutiv kuchlar deb atagan. Illokutiv kuch tushunchasi murakkab bo’lib, 7 ta komponentni o’z ichiga oladi, ulardan eng muhimi illokutiv maqsaddir. Gapning illokutiv maqsadini to’g’ridan-to’g’ri nomlaydigan fe’llarni J. Ostin ko’rsatma yoki bajaruvchi sifatida belgilagan (“buyruq”, “so’rash”, “taqiqlash”, “tabriklash” va boshqalar).

Performativ tipologiyalarning hech biri umumiy qabul qilinmaydi. Ijro etuvchilarining tasnifi odatda nutqiy harakatlarning tipologiyasi hisoblanadi. Biz ikkita tasnifni ko’rib chiqamiz: ulardan birinchisini J. Ostin, ikkinchisini J. Syorl taklif qilgan.

Nutq harakatlarining turlari (J.Ostin bo’yicha):

1. Hukmlar. Ularning yordami bilan biz hukm (qaror) chiqaramiz va bu hukm yakuniy bo’lishi shart emas: bu fikr, baholash yoki tasdiqlash bo’lishi mumkin. Misollar: convict (mahkum), find (ishonish), rate (baholash), estimate (baholash).

2. Majburiy harakatlar — buyruq, maslahat, majburlash, ogohlantirish. Ular “kuch, huquq yoki ta’sirning timsolidir”. Misollar: name (ism, nomlamoq), fine (jarima solmoq), advise (maslahat bermoq), press (talab qilmoq), order (buyruq bermoq).

3. Komissivlar — so’zlovchini biror narsa qilishga majbur qiladi, ularda biror narsa qilish niyati haqidagi xabarlar ham kiradi. Majburiyat berish yoki niyatlarini bildirish. Ular ma’ruzachini ma’lum bir xulq-atvorga majbur qiladilar. Misollar: promise (va’da bermoq), contract (shartnoma tuzmoq), bind oneself (mas’uliyatni o’ziga olmoq), declare one’s intention (o’z hohishlarini bildirmoq), agree (rozi bo’lmoq)

4. Xulq-atvor (ingliz tilidan, behave – o’zini tutmoq). “Munosabatlar va ijtimoiy xulq-atvor bilan shug’ullanadigan juda aralash guruh.” Maqtov, ta’ziya izhori, la’nat, chaqiruv. Misollar: apologize (kechirim so’ramoq), thank (minnatdor bo’lmoq), deplore (afsuslanmoq), congratulate (tabriklamoq), condole (hamdardlik bildirmoq).

5. Ekspozitivlar (ingliz tilidan, expose — ko’rinadigan qilish, namoyish qilish) — “tushuntirish (exposition), jumladan, nuqtai nazarni taqdim etish, dalillarni taqdim etish, sabablarni, dalillarni va xabarlarini aniqlashtirishda qo’llaniladi.” Misollar: affirm (tasdiqlamoq), deny (inkor qilmoq), state (tasdiqlamoq), swear (qasam ichmoq), report (bayon qilmoq).

Nutq harakatlarining turlari (J. Searl bo’yicha):

1. Tasdiqlovchi yoki vakili. “Vakillar sinfi a’zolarining maqsadi yoki maqsadi (turli darajada) ma’ruzachining ba’zi bir vaziyat haqida xabar berish, bildirilgan hukmning haqiqati uchun javobgarligini belgilashdir.” Misollar: assert, affirm (tasdiqlamoq), deny (inkor qilmoq), state (tasdiqlamoq).

2. Komissivlar — bu tip J.Ostin tipologiyasida bir xil nomdagi nutqiy aktlar sinfiga to’g’ri keladi.

3. Direktivlar. “Ularning g’ayrioddiy niyati shundan iboratki, ular ma’ruzachi tomonidan tinglovchini biror narsa qilishga undashga urinishlarini ifodalaydi.” Misollar: advise (maslahat bermoq), order (buyruq bermoq), recommend (tavsiya qilmoq).

4. Deklarativlar — “bu sinfdan har qanday harakatni amalga oshirish taklif mazmuni va haqiqat o’rtasidagi muvofiqlikni o’rnatadi; aktning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi taklif mazmunining haqiqatga mos kelishini kafolatlaydi: agar men sizni rais etib tayinlash aktini muvaffaqiyatli amalga oshirsam, siz rais bo’lasiz. Misollar: declare (e’lon qilmoq), disclaim (rad etmoq), abdicate (voz kechmoq), confirm (ma’qullamoq), sanction (sanksiya bermoq).

5. Ekspressivlar — so’zlovchining ruhiy holatini ifodalashdan iborat bo’lgan illokutiv kuchlar. Bu sinfning illokutiv maqsadi — taklif mazmuni nuqtai nazaridan aniqlangan vaziyatga nisbatan samimiylik sharti bilan berilgan psixologik holatni ifodalash. Misollar: thank (minnatdorlik bildirmoq), congratulate (tabriklamoq), apologize (kechirim so’ramoq), condole (hamdarlik bildirmoq), deplore (afsuslanmoq), welcome (salomlashmoq).

Ba’zi jamiyatlar to’g’ridan-to’g’ri nutq harakatlaridan foydalanishni rag’batlantiradilar — masalan, Amerikada; boshqa jamiyatlarda bilvosita nutqiy harakatlarga murojaat qilish afzalroqdir (masalan, yapon odamining kimnidir to’g’ridan-to’g’ri rad etishiga erishish deyarli mumkin emas). Bundan tashqari, ko’pincha ma’lum turdagi bilvosita nutq akti ma’lum bir tildagi u yoki bu o’ziga xos ifoda shakliga, uning milliy va ijtimoiy variantlariga mos keladi. Muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun ushbu xususiyatlarni hisobga olish kerak. [4]

Ayrim ilmiy adabiyotlarda nutqiy aktlar strukturasi to’rtga bo’linadi: so’zlash yoki talaffuz akti-lokutiv, gap orqali ifodalangan asosiy axborot — propozitsiya yoki propozitsional akt, so’zlovchining kommunikativ niyati yoki maqsadi illokutiv akt, gap yoki ifoda orqali tinglovchiga nutqiy ta’sir etish- perlokutiv akt hisoblanadi.[5]

Shuningdek, J. Syorl tomonidan nutqiy aktlar suhbatdoshlar o’rtasidagi suhbat jarayonidagi nutq tinglovchi ruhiyatiga qay darajada ta’sir etishiga qarab beshta asosiy kategoriyalarga ajratilgan:

Deklarativ nutqiy aktlar (declaratives). Deklarativ nutqiy aktlar inson ongida katta o’zgarish (portlash) sodir etadigan hayotida tub burilish yasaydigan jarayonga sabab bo’ladi. Ushbu jarayonning ijobiy va salbiy ko’rinishlari mavjud. Ijobiy jarayonda biz insonlar hayotida kuzatiladigan xursandchiliklar, kutilmagan xabarlar, syurprizlarni misol qilishimiz mumkin. Salbiy jarayonda esa ijobiy jarayonni aksi o’laroq bunda insonni tushkunligiga sabab bo’luvchi hodisalarni tushunishimiz mumkin.

Reprezentativ nutqiy aktlar (representatives). Ushbu nutqiy akt insonning hissiy kechinmalari bilan bog’liq bo’lib, unda so’zlovchi qalbida bir bir holat sodir bo’lishiga ishonch, tasdiq va aniq jarayonga nisbatan vujudga keladi.

Ekspressiv nutqiy aktlar(expressives). Ekspressiv nutqiy aktlar tilshunoslikning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Nutqiy akt so’zlovchi va tinglovchi o’rtasidagi psixologik jarayonlar(kechirim so’rash, shikoyat qilish, xushomad, maqtov, xafa bo’lish, hayratlanish va tabriklar va.h.k)ni o’zida aks ettiradi.

Direktiv nutqiy aktlar(directives). So’zlovchi tomonidan tinglovchiga ma’lum vazifalarni bajarish majburiyatini yuklay olishi va har ikki nutq a’zolari yuzma-yuz holatda turishi direktiv nutqiy aktda kuzatiladi. Bunga misol sifatida buyurish, topshiriq yuklash, talab qilish holatlarini olishimiz mumkin.

Kommissiv nutqiy aktlar. (commissives). Direktiv nutqiy akt jarayonidan kelib chiqqan, kelajakda bajarilishi so'ralgan yoki talab etilgan holatlarda ikkinchi shaxs tomonidan ushbu vazifani bajarishga rozilik bildirish, va'da berish yoki rad etish jarayoni kommissiv nutqiy akti orqali bayon etiladi. Kommissive nutqiy akti kuchli yoki kuchsiz holatda yuzaga chiqadi. Bu kabi nutqiy aktlarni ko'plab ko'rinishlarini ko'rishimiz mumkin. Har bir nutqiy akt so'zlashuv muhitining darajasiga ko'ra turlicha ta'sir etadi. Inson psixologiyasini qisman yoki butunlay o'zgartirib yubora olish qudratiga egadir. Garchi barcha tillar nutqiy aktlarning bir xil inventarini birlashtiradigan bo'lsada, har bir nutq akti uchun mos bo'lgan ma'nolar turli madaniyatlarda mutlaqo boshqacha funksiyalarni bajarishi mumkin. Tilshunoslikda nutq aktlari hodisalarini o'rganish doimo dolzarb masala sifatida qaraladi va shu bilan birga nutqiy aktning lingvopragmatik xususiyatlarini bilish muhim ahamiyatni kasb etadi. Ularni nutq a'zolari hisoblangan tinglovchi va so'zlovchi o'rtasida sodir bo'layotgan nutqiy aktlarni tinglovchi ruhiyatiga qay darajada ta'sir etishiga qarab turli kategoriyalarda alohida-alohida tahlil qilish orqali tilning pragmalingvistika sohasidagi ko'plab tilsimlarini ochib berish imkoniga ega bo'lamiz. Bu bilimlar tilning madaniyatlararo muloqot jarayonida va qiyosiy tipologiya sohalarida yo'lchi yulduz vazifasini o'taydi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. <http://homepages.tversu.ru/~ips/Pragmg.html>
2. Словарь по риторике языкознанию и эффективному общению. // <https://didacts.ru/termin/lokucija.html>
3. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. М., 1986. – С. 88
4. Джон Остин и Джон Сёрл: теория речевых актов. Теория речевых актов (Дж (electrmaster.ru))
5. Дорошенко А.В. Побудительные речевые акты в косвенных контекстах.// В кн.: Логический анализ языка. -М.,1989.с.77.
6. Leech G.H. Principles of Pragmatics / Leech G.H. – NY, London: Longman, 1983. – 250 p.
7. Франк Д. Семь грехов прагматики: тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике/ Д. Франк// Зарубежная лингвистика: Пер. с англ. / Общ. ред. В.А.Звегинцева, Б.А.Успенского, Б.Ю.Городицкого. – М., 1999. – Вып.2. – С.254-264
8. Sobirova, N. (2022). PRAGMATIKA VA NUTQNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(17), 15–17. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/1684>
9. Safarov Sh. Pragmalingvisika. Monografiya. –Т., 2008

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 12 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali
2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli
guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.
Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:
100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy
tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi,
70/10-uy. Elektron manzil:
scienceproblems.uz@gmail.com
Bog'lanish uchun telefonlar:
(99) 602-09-84 (telegram).